

Предизвикателства към академичната свобода и свободата на словото днес:

Лекция, отбелязваща годишнината от речта на професор Клеверинга в Лайденския университет на 26 ноември 1940

Антоанета Димитрова, професор по сравнително управление, Лайден

“Стоя тук днес пред вас в момент, в който бихте очаквали да видите друг човек: вашият и моят учител, професор Мейерс. Причината за това е писмото, което той получи тази сутрин директно от Министерството на образованието, изкуствата и науките, което го информира за следното: ‘Съгласно указанията на държавния комисар за окупираната територия на Нидерландия, отнасящи се до неарийски държавни служители и тези с подобен статут, ви информирам, че считано от днес сте освободен от позицията си на професор в Държавния университет в Лайден. Държавният комисар е взел решение, че засегнатите лица засега запазват правото си на трудово възнаграждение (включително надбавки и др.).’

Предавам ви това съобщение директно в цялата му бруталност, и не се опитвам да го квалифицирам допълнително. Страхувам се, че каквито и да е думи, които мога да намеря, както и да ги избира, няма да успеят да предадат скръбните и горчиви емоции, които това послание събуди в мен и в моите колеги, и, убеден съм, също във вас и в безброй други хора в рамките и – доколкото това им стане известно – извън нашите граници. Вярвам, че съм освободен от всякаква необходимост да тълкувам тези емоции, защото усещам, че едни и същи мисли и чувства се предават напред-назад между нас, безмълвно, но напълно и точно разбрани от всички нас.”

На 26 ноември 1940, Рудолф Клеверинга, професор от Лайденския университет и декан на юридическия факултет произнася тези думи в защита на своя колега и ментор пред препълнената Голяма аудитория на университета. В същия ден и час, колегата му, професорът по анатомия и ембриология Барге изнася пред студенти по биология и медицина лекция, от която става ясно че не съществува такова нещо като хомогенна нордическа германска раса. В голямата аудитория, след края на речта на Клеверинга студентите запяват химна и обявяват стачка в знак на протест срещу уволненията на преподавателите от еврейски произход. Един от присъстващите студенти заема ръкописа на речта от Рудолф Клеверинга, студентите я разпространяват помежду си и

из цяла Нидерландия. След няколко дни, като реакция на протестите, немските окупационни власти затварят Лайденския университет. Речта на Клеверинга се превръща в символ на съпротивата на цялата академична общност.

Всяка година моят университет и неговите професори, цялата академична общност отбелязват годишнината на речта на професор Клеверинга. Лекцията която изнасям днес пред вас в памет на тези събития е повод да разсъждаваме заедно тук, в НБУ, върху този акт на съпротива и гражданска смелост и особено за това как съпротивата срещу лъжата и дезинформацията е необходимо условие да защитим свободата си днес.

***

Да погледнем първо за какво говори той в този паметен ден. Професор Клеверинга подчертава, че не иска да говори за властите, които са отстранили колегата му, а да насочи погледа на студентите към фигурата на Мейерс. Той говори за научните публикации на Мейерс, за тяхното съдържание и за невероятно разностранния му принос към науката. След като изразява увереност, че неговите слушатели споделят неговите чувства, той се обръща към приноса на Мейерс към науката.

„Моля за разрешение да се обърна с няколко думи към вас към вас не с целта да тълкувам тези чувства. Ако нямах друга цел, освен да подчертая нашето душевно състояние, вярвам, че нямаше да имам по-добър инструмент от това да изчерпам думите си и да ви оставя на, вледеняващата, подтискаща тишина, която незабавно щеше да се стовари върху нас. Нито ще се опитвам с думите си да насоча мислите ви към онези хора, авторите на това писмо, чието съдържание ви съобщих. Самата им постъпка говори сама за себе си. Всичко, което искам, е отстраня погледа ни от тях, оставяйки ги под нас и да го насоча нагоре към блестящата фигура на човека, на когото дължим присъствието си тук.

Вярвам, че е уместно в този момент да се опитаме да си припомним кой е този, когото властта, чийто авторитет, не почивац на друга основа освен себе си, небрежно отхвърля след тридесет години служба; кой е човекът когото виждаме принуден да прекъсне работата си по този начин.“

Клеверинга подчертава, че работата на Мейерс не е някакво абстрактно теоретично правно упражнение, а принос към общото благо, което трябва да бъде цел на всяка правна институция. Навлизайки по нататък в нея, Клеверинга посочва пример за неговите изследвания: след като Мейерс забелязал многобройните оплаквания, че процедурите по гражданските съдебни дела са били твърде сложни и отнемали твърде много време, той проучил, на базата на архивите на Районния съд на Амстердам, колко време всъщност отнемали съдебните дела в този съд. Той открил, че средната продължителност на едно съдебно дело между 1838 и 1896 г. е била 2-3 месеца!

Може да се каже, че всеки би могъл да открие този факт, отбелязва Клеверинга, Наистина, но дори и всеки да би могъл да го направи, остава фактът, че никой не го направил; и защо не, ако е било толкова лесно? Или това е един от тези случаи, както често се случва, когато половината от проблема се решава просто чрез формулиране на въпроса; и може би величието на Мейерс се крие във факта, че той може да даде отговор на въпроси, които изглеждат опасни, защото е в състояние да ги изрази в проста форма.

Нека веднага отбележа, че формулирането на сложни въпроси в проста форма е било, и остава, един от критериите за научен подход и интелект.

***

Преди да разочаровам онези от вас в залата, които не са юристи, позволете ми да спра до тук и да ви напомня, че тази реч, този анализ на работата на неговия колега се произнася от Клеверинга, след като информира студентите, че колегата му е уволнен. Рудолф Клеверинга се фокусира върху приноса към науката, върху изследванията на колегата си, като най-важната защита.

В същия момент той очаква, че професор Мейерс и другите колеги от еврейски произход ще бъдат депортирани и изпратени в лагер. Клеверинга също осъзнава, че самият той няма да остане на свобода след произнасянето на речта. Знаем, че членовете на академичната общност са обсъждали предварително помежду си кой да произнесе реч и друг колега предлага да го направи защото няма семейство за разлика от Клеверинга който има жена и три деца. Най-вече знаем, че той е готов за това, което следва защото в дома му чака багаж подготвен за очаквания арест.

Има много неща, които могат да се кажат за решението и действията му. Бихме могли да ги наречем акт на гражданска смелост или доблест. Защита на свободата на словото. Защита на академичната свобода. Просто защита на свободата. Днес бих искала да се концентрирам на два аспекта: противопоставянето на диктатурата и защитата на учените и науката.

***

За да разберем, колко важна е защитата на науката и учените и защо е актуална тя сега, в Нидерландия, където живея и работя, и за вас, тук в България, в Европа, ще започна с размисъл как – от какви процеси и агенти – са застрашени истината и свободата на изразяване в света, в който живеем днес. В нашето време наречено от някои период на пост истината, сме изправени пред безпрецедентни предизвикателства към демократичните общества, заплашващи свободата ни. Свободата, макар и да изглежда естествена като въздуха, който дишаме може в един ден да изведнъж да изчезне, заменена с отровен коктейл от авторитаризъм и национализъм, поддържани и създавани от лъжата ако не се противопоставим на тези заплахи с всички средства на наше разположение, както това правят Рудолф Клеверинга и неговите колеги през ноември 1940.

Тези понятия – авторитаризъм, национализъм, изглеждат далечни, отнасящи се към някой друг, не към нас тук в тази прекрасна зала, в този Нов университет. И все пак всички те започват с приемането и разпространяването на неистини.

Изричането и разпространяването на лъжи от политици, общественици или журналисти, разпространението на дезинформация и заплахите към учените и науката са симптоми на една и съща болест, една огромна заплаха за демократичното общество.

Едно от най-важните различия между авторитарните режими и общества и демократичните, колкото и несвършени, е възможността да се говори истината. Авторитаризмът винаги разчита на конструкция от лъжи, които имат за цел да създадат усещането, че гражданите са щастливи и доволни и подкрепят властта. Както незабравимия и незаменим чешки дисидент и интелектуалец Вацлав Хавел ни показва в

своето фундаментално есе *„Властта на безсилните“*, (преиздадено в български превод през 2017), живеейки с лъжата която се налага от идеологията на социализма, хората утвърждават системата и я създават отново, те стават системата.

Подобни лъжи са осъзнати действия от тези, които ги разпространяват и оставят белези върху цели общества. Но те започват с привидно малки изкривявания на истината – с възхваляване на всичко което някой лидер прави като безгрешно, с медии, които говорят само за величието на лидера, но никога за грешките му. С безгранична вяра в лидер или идеология. С нарушаване на правата на другите.

Демокрацията също се крепи на един особен вид вяра. През 2018 г. написах статия за демократичното отстъпление или ерозията на демокрациите в централна и източна Европа, поглеждайки назад към демократичните преходи в посткомунизма¹. В нея споделям, че едно широко споделяно виждане за трансформацията като теория и практика, е инструменталното създаване на институции които може и да не са разбрани от всички. Този инструменталния институционализъм – може накратко да се обобщи по следния начин: дори ако не всеки разбира какво е демокрацията, елитите създават институциите – законите, правилата, организационните структури на управление, които с времето се установяват и стават правила за всички в обществото.

Инструменталните подходи обаче, както посочва социологът Чарлз Тили в една забележителна статия от 1995 година, дори и да работят първоначално, в рамките на няколко десетилетия се нуждаят и от един друг слой, който да подплати бързо създадените правила със споделени разбирания: **начинът да се изгради демокрация е и чрез промяна на съзнанието на хората какво е политически правилно и възможно**. Демокрацията, както подчертава Тили, изисква **споделени разбирания** за това как работят политическите договорености. Идеи за справедливост, за колективен интерес, за права и история са в основата на всеки политически проект. Така, Тили заключава, че „нито една система на парламентарна демокрация не може да оцелее

---

¹ Antoaneta L. Dimitrova (2018) The uncertain road to sustainable democracy: elite coalitions, citizen protests and the prospects of democracy in Central and Eastern Europe, *East European Politics*, 34:3, 257-275, DOI: 10.1080/21599165.2018.1491840

след генерализирането на убеждението (колкото и невярно), че нейните избори са измамни и нейните служители безсилни“ (1995:368)².

Надявам се, че започвате да разбирате защо лъжите са заплаха за демокрацията и противопоставянето им е толкова важно. Такива заплахи са например лъжи за сигурността на машинното гласуване, които могат да подкопаят споделените разбирания за това как работи демокрацията и вярването, че това е система която е основана на търсене на колективен интерес.

Тили и други учени, изследвали на създаването на демокрациите също подчертават, че исторически те се изграждат чрез борба за права – мирна или насилствени действия за права, на все по-широки групи от граждани. Като разсъждаваме за действията на Клеверинга и колегите, става ясно че те са и съпротива срещу отнемането на права. Мога да обобщя, че противопоставянето на отнемането на права е това което прави обществата свободни и ги държи такива. Борбата за права е и борба за свобода.

Защо е важно борбата за правата и правото да бъде борба на всички граждани, а не на единици активисти, мога да илюстрирам с пасажа на немския правист Рудолф фон Йеринг, преведен и представен от българския общественик и юрист Кристиян Таков:

Безусилно полученото право е като децата, донесени от щъркела – което щъркелът е донесъл, може да го отнесе лисицата или лешояда. Майката обаче, която е родила дете, не дава да ѝ го отнемат. Така и народ, който е трябвало да отвоюва права и институции с кървав труд, не ще позволи да му ги похитят. Затова може да се твърди: енергията и любовта, които един народ питае към правото си и с които го защитава, зависят от усилието и напрежението, което то му е струвало. (1915:19).³

До тук ви убеждавах, че съпротивата срещу заплахите към свободата и отнемането на права е ключова за нас днес както е била по времето на Клеверинга. От необходимостта към активна съпротива, към втория ми аргумент: срещу какво? От какво идва днес заплахата?

---

² Tilly, C. 1995. “Democracy Is a Lake.” In *The Social Construction of Democracy*, edited by George Reid Andrews and Herrick Chapman, 365–366. New York: New York University Press, Basingstoke: Macmillan.

³ <http://www.christiantakoff.com/blog/?p=333>

Демокрацията и свободата са застрашени от реториката, подкопаваща вярата в ключови институции когато тези институции функционират в съответствие с автентичното си предназначение: избори, парламенти. Те са застрашени и от разпространението и приемането на дезинформация като истина, от липсата на свобода на медиите и журналистите. Те са застрашени от заплахите към учените и науката. Нека погледнем в какво се състоят тези заплахи.

Вече има многобройни анализи и емпирични доказателства, че разпространението на дезинформация подкопава изборите и демократичните процеси. Едно от първите изследвания е на Вайс и Померанцев в техния известен доклад от 2015: *Заплахата от алтернативната реалност* в който те описват и анализират руската кампания за превръщането на информацията в оръжие (weaponization)⁴. В своя анализ те показват как Русия изгражда, вътре в страната, в Европа и в света, мрежа от официални лица, журналисти, симпатизиращи коментатори и интернет тролове, с които създава алтернативна **реалност, в която всяка истина е относителна и на никаква информация не може да се вярва**⁵. Те цитират известния политически консултант Глеб Павловски, работил по избирането на Путин: „Основната разлика между пропагандата в СССР и ‚новата Русия‘, казва той, е, че в съветско време концепцията за истината беше важна. Дори и да лъжеха, те полагаха усилия да докажат, че това, което правят, е ‚истината‘. Сега никой дори се опитва да докаже какво е ‚истината‘. Можете просто да кажете всичко. Да създавате реалности.”

Други съвременни изследователи на дезинформацията като Бен Нимо⁶ от университета в Мичиган идентифицират четири стратегии на дезинформацията които започват на английски с четирите букви Д: Dismiss, distract, distort and dismay, или: отричане, изкривяване, разсейване и объркване. Нека обърнем внимание на объркването. Изобилието от противоречиви мнения и дори и най малките елементи на съмнение могат да доведат до недоверие и апатия.

---

⁴ На <https://www.loc.gov/item/2015433465/>

⁵ For example, they ask, “How does one fight a system that embraces Tupac and Instagram but compares Obama to a monkey and deems the Internet a CIA invention?”

⁶ <https://ai.umich.edu/blog-posts/spotting-fake-news-ben-nimmo-disinformation-misinformation-fake-news-teach-out/>

Експериментални изследвания на учени от университета Джордж Уошингтън показват, че дори когато са положени много усилия да се информират правилно хората за комплексния проблем - промяната на климата – една минимална интервенция с противоречива информация разрушава постигнатото разбиране и кара хората да се съмняват в научните изводи.⁷

Защо хората възприемат дезинформацията толкова лесно, защо и вярват и я разпространяват? Нарастващ брой изследвания идентифицират индивидуални психологически механизми които улесняват разпространението на неистини. Нека погледнем една по-малко известна страна на този проблем: загубата на избори като източник на разпространение на негативни мнения за демокрацията.

Загубата на свободни и честни избори е нормална част от демократичната политика, всъщност самата същност на демокрацията е дефинирана от Адам Пржеворски като система, в която партиите губят избори (1991:10). Множество проучвания са документирали така наречената пропаст между победителя и губещия в демокрацията. Това, което е интересно – и искам да насоча вниманието ви към него тук – е, че както показват скорошни изследвания на колегите ми Димитър Тошков и Хонората Мазепус (2022)⁸ върху психологическите механизми, които се задействат при участие в политическия процес, загубата на избори засяга не само възгледите на гражданите за политиката но и благосъстоянието им, физическото им усещане за здраве, щастие и удовлетворение от живота. Този ефект когато нечий кандидат губи избори, е по-силен в незрели демокрации. Въз основа на техните изводи можем да предположим, че хората много биха искали да чуят, че не са загубили изборите, а че изборите са им били ‚откраднати‘. Опростявайки, можем да кажем че когато губят, хората са склонни да приемат лъжите за изборните резултати, защото – по всяка вероятност – това ги кара да се чувстват по-добре.

Така разпространяването на дезинформация е стратегия за превес в политиката за едни, но и път към индивидуален психологически комфорт за други.

---

⁷ Nyhan, B., Porter, E., & Wood, T. J. (2022). Time and skeptical opinion content erode the effects of science coverage on climate beliefs and attitudes. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 119(26), e2122069119.

⁸ Toshkov, D., & Mazepus, H. (2022). Does the Election Winner–Loser Gap Extend to Subjective Health and Well-Being? *Political Studies Review*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/14789299221124735>

Ако се върнем към речта на Клеверинга и акциите на другите професори и студенти: докато ситуацията в Лайден през 1940 г. е била заплашителна и несигурна.

Проявяването на гражданска смелост не е било нещо което идва лесно, от само себе си.

И все пак ситуацията, в която сме изправени сега е също заплаха за свободата от изобилието на лъжливи твърдения които буквално удавят истината или я подкопават чрез създаване на несигурност и апатия. Парадоксът на информационната среда, в която живеем е, че свободата на словото е застрашена от изобилието на мнения, а не от невъзможността да се изрази мнение.

Принос за това имат и медиите, които все по-често представят истината и лъжата като две равнопоставени мнения или не могат да различат наука от необосновани твърдения. От годишното изследване на Асоциацията на журналистите за свободата на словото в България от 2022⁹ например научаваме че според самите журналисти проблем е недостатъчната образователна и практическа подготовка на журналистите: 68, 6% от анкетирания се фокусират върху този проблем. Още по-тревожно е мнението на изследваните журналисти че сливането на икономически и политически интереси е голям проблем за сектора, и че намесата в журналистическото съдържание продължава да бъде неизменна част от българската медийна среда с доминиране на вътрешен натиск от самите медии, и автоцензура.

Това е проблем защото представянето на фактите, на истината доколкото можем да я знаем е фундаментален елемент на свободата на словото. Разкриването на истината е основната цел на журналистическата дейност, когато се отразяват събития и се стремят да обхващат всички важни аспекти или представят подходящи гледни точки. Това, разбира се, само по себе си далеч не е просто и лесно, дори ако се подходи към отразяването на дадено събитие с най-добри намерения, журналистическо обучение в обективност и комуникативни умения.

Но по голям проблем възниква когато в социални медии, по телевизията и във вестниците изказвания, които се опитват да установят фактите или да информират

---

⁹ <https://aej-bulgaria.org>

обществеността, се приравняват към категорията мнение. Информация за изводите на научни изследвания се поставя на едно ниво с мнения които не са базирани на факти или дори основани на прости, добре установени обяснения на явления, известни на физиката или биологията от векове. В социални, но и в обществени медии се разпространяват псевдонаучни аргументи по редица теми от лекове за болести до кондензационни следи, оставени от самолети до заплахата за пчелните популации.

Ако оставим настрана съзнателната дезинформация за която вече споменахме, една от причините, поради които необосновани мнения и коментари се разпространяват вместо истината, е и че истината за събития или процеси, на които не сме свидетели, понякога е трудно да се установи и познае в цялата си сложност. Често това изисква изследвания, статистически данни и анализи, интерпретация на изводите – с други думи – научни анализи

Науката може да бъде лесно подкопана в очите на скептиците защото тя се базира на съмнението. Учените често откриват днес нещо, което противоречи на нещо, което са открили вчера. Това е основна черта на науката и самата ѝ сила. В най-добрия случай науката се обновява, разчитайки на механизми на критичен дебат, преглед, анонимно рецензиране, все повече отворени данни и репликация на анализи. Най-добрата наука всъщност е науката, която поглежда назад към своите заключения и преразглежда дали те все още са валидни, дали методите, до които имаме достъп, и наличната информация – данни – ни позволяват да продължим да правим същите заключения или всъщност можем да отхвърлим предишните си хипотези.

Въпреки това подчертавам, че един от най-пагубните аргумент, който виждаме широко разпространен в социалните медии, в популярния дискурс, в България и по света е: науката е просто мнение като всяко друго и аз – гражданинът – имам различно. Причините за възприемането и доверието към всички мнения независимо от тяхната компетентност е сложна: в тях играе роля и демократичният характер на социалните медии, които предлагат форум на всеки, където могат да бъдат изслушани тези, които смятат, че не са били чути преди.

Но в крайна сметка свободата на изразяване се превръща в потенциално разпространение на лъжи, разпространение на фалшиви новини и дезинформация,

които причиняват вреда като ни пречат да предприемем действия по важни за нас проблеми.

Примери от инженерството и математиката са най-лесният начин да се покаже защо приравняването на науката и експертизата с всяко друго мнение е опасно.

Единственият начин за изграждане на мост, който няма да падне е продукт на натрупан опит от много години и десетилетия, внимателно проучване и обучение, различни механизми за избягване на риска и проверка на коректността и прецизността на инженерните проекти.

Нека вземем друг пример: дезинформацията за ролята излъчването на мачтите на мобилните оператори за намаляването на пчелните популации може да ни попречи да предприемем действия за справяне с истинските причини за намаляването на пчелните популации – които са сложни, но сред ключовите причини, които са идентифицирани от научни изследвания са липсата на биоразнообразие и преобладаването на монокултурите, употреба на пестициди¹⁰ и вирусните инфекции. Ако до нас достигне истинското научно послание, можем да разберем, че дори отглеждането на определени цветя на балкона може да помогне на пчелите.

Намирането и представянето на истината по начини, които са нюансирани и компетентни, е по-трудно когато боравим с аргументи в политическите науки.

Например в изследване на възприятията на гражданите за разширяването на Европейския съюз, проведено през 2014 г. с помощта на методологията Q, открихме различни дискурси за разширяването на ЕС и например европейската интеграция на България.¹¹ Следвайки един от моите академични модели за подражание професор Джон Драйзек, търсехме да идентифицираме различни дискурси, наративи: аргументи и емоционални реакции, виждания, които хората използват за да осмислят социалната и политическата реалност.

---

¹⁰ Motta, E. V., Raymann, K., & Moran, N. A. (2018). Glyphosate perturbs the gut microbiota of honey bees. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(41), 10305-10310.

¹¹ Antoaneta Dimitrova & Elitsa Kortenska (2017) What do citizens want? And why does it matter? Discourses among citizens as opportunities and constraints for EU enlargement, *Journal of European Public Policy*, 24:2, 259-277, DOI: 10.1080/13501763.2016.1264082

Един от дискурсите, който нарекохме „Забравеното село“, съдържа множество изказвания от селата, в които респондентите заявяват, че са изоставени, забравени в процеса на присъединяване, че влизането на България в ЕС означава за тях децата им да отидат да работят в чужбина. Това изказване не обезсилва опита на тези, за които разширяването на ЕС създаде възможности и свободи, които не са съществували преди. **Как би изглеждало журналистическото обобщение на изводите от това изследване?** Не би казала, че истината е по средата, израз, който в момента се използва като извинение за създаване на някакъв абсурден общ знаменател между истината и дезинформацията във войната срещу Украйна. Научните изводи от това изследване може да подчертаят, че различните групи в българското общество са различно засегнати от процеса на европейска интеграция, че нискообразованите граждани, живеещи в селските райони, не са били в състояние да се възползват от интеграцията по същия начин, както високообразованите, градски, бизнес елити.

Много по-лесно от предаването на тези нюанси е, разбира се, да се правят широкообхватни изявления, които създават объркване или могат дори дискредитират науката и учените. Преди година дясна организация беше започнала да поставя стикери на домовете на учени и един от тези хора, наша колежка историк, Надя Бурас, намери такъв стикер на вратата си, когато се прибира с децата си. Както посочи и ректора на Лайденския университет в нейния блог на тази тема, заплахата към нея и другите учени е пряко насочена към изваждането ѝ от публичния дебат, например да не говори по телевизията по въпроси, свързани с нейните изследвания.

По-рано тази година холандският професор по вирусология Марион Купманс беше заплашена за докладване на резултати и участие в публичен дебат. Професор Купманс е автор на повече от 500 научни статии и нейните открития и открития са изиграли решаваща роля в ограничаването на епидемията от вируса Ебола в Сиера Леоне. Тя беше член на екипа за управление на пандемията, който съветваше холандското правителство относно отговора на пандемията от COVID-19 и съветва Европейската комисия, както и основател на Европейския център за превенция и контрол на заболяванията. През юни 2022 г. професор Купманс е помолена да се оттегли от участието си във фестивал, обединяващ театър и научни елементи в съвместни представления, тъй като полицията не може да гарантира нейната безопасност. Тя реагира в Twitter, квалифицирайки този инцидент като „наука 2.0“. В отворено писмо,

публикувано в един от главните холандски вестници, De Volkskrant, професор Купманс и неин колега призоваха медиите и членовете на парламента да се противопоставят активно на подкопаването на науката. Тази месец, холандските университети стартираха уебсайт и платформа, защита на науката - wetenschapveilig, където застрашените учени могат да се свържат и да получат помощ при заплахи 24 часа в денонощието¹².

Тези шокиращи примери и развития илюстрират общата тенденция е ясна: социалните медии са станали проводник на дискредитиране и заплахи срещу журналисти и учени, което заплашва самия център на нашите общества, академичната свобода, свободата на изразяване. Всъщност в днешно време има толкова много начини да се направи това, че те представляват почти толкова сериозна заплаха, колкото фашистката идеология на окупационните сили в Нидерландия за които Клеверинга не иска дори да говори.

За вас, бъдещите висшисти е да трябва да мислите как, при увеличаващата се роля на социалните медии които понякога създават споделено невежество, можем да защитим науката и учените. Защото, както видяхме по време на пандемията от Covid, личната свобода бързо се губи, когато сме болни и страдаме или от намесата на властите, които имат за цел да поемат своите отговорности за общественото здраве. Науката ще допринесе за свободата и оцеляването, докато сме изправени пред изменението на климата, войните и проблемите със световен глад. Това несъмнено включва хуманитарните науки, които допринасят за оцеляването на обществата, като разсъждават за конструирането на смисъла, истината в историята, същността на това да бъдеш човек, идентичността, противопоставянето на различни групи в обществото.

И като говорим за идентичност, позволете ми да споделя някои лични преживявания, които, надявам се, ще изяснят по друг начин как можем да отнесем към своя опит историята на професор Клеверинга.

Лайден е най-старият университет в Нидерландия, датиращ от 1575 г . В залата на Сената където се провеждат церемониите по утвърждаване на нови професори висят 118-те портрета на изтъкнати професори от дългата история на университета, между

---

¹² <https://www.wetenschapveilig.nl/en>

които до преди десетилетие имаше само една жена. Слушайки обръщението на ректора към новите професори в тази зала, като млада жена от България – каквато бях, когато започнах в Лайден, не можех да не почувствам, че има малко общо между мен и изтъкнатите учени на стената. Един-единствен женски портрет беше като самотен лъч надежда: този на София Антониадис, професор по гръцка филология, която започва като първата жена професор, специален професор в Лайденския университет през 1929 г., след като получава дипломата си в Сорбоната през 1920 г. През 1953 г. нейната катедра става нормална професорска катедра в Лайден. По време на Втората световна война професор Антониадис е в Гърция, нейното родно място, където е активна в съпротивата срещу германската и италианската фашистка окупация.

Както виждате, тя е не само учен, който е извършил подобни дела като професор Клеверинга, но и първия професор жена, чужденка. През пролетта на 2016 г., по време на посещение в залата на Сената, мои колеги забелязаха, че нейният портрет го няма на стената. Това беше обяснено като част от нормалната ротация сред многото портрети на забележителни учени, които трябва да намерят място по стените на залата. Не само аз, но и много колежки почувствахме, че един важен съюзник беше отстранен. Обръщение към заместник-ректора по това време върна портрета на София, докато други започнаха действия за добавяне на портрети на жени професори. През март 2016 г., за международния ден на жената, залата на Сената беше пълна с портрети на жени професори. В нарушение на традицията на Лайден, представянето на жени професори трябваше да бъде запълнено със снимки и по-късно с портрети на живи професори, за разлика от останалите, които по традиция са влезли в пантеона след смъртта си. Днес редица портрети на жени професори остават постоянно в ползрението, до другите изтъкнати професори, докато проверявам всеки път за София Антониадис.

Но какво да кажем за професор Клеверинга? Нима той ми е чужд заради пола и възрастта си и защо в такъв случай стоя пред вас да разказвам за него?

Колкото и да осъзнавам, че присъствието на женски модел за подражание като София Антониадис е било изключително важно за мен, професор Клеверинга остава модел за подражание: доблестен учен, посветен на свободата и експертизата. Моята идентичност включва това, че съм жена професор, но по-важното е, включва характеристики, които виждам като споделени с професор Клеверинга: посвещението

на компетентността и професионализма. Именно компетентността на професор Мейерс е поставена от него в центъра на съпротивата срещу диктатурата. Професионализмът, компетентността и отговорността към обществото, днес повече от всякога са начина да защитим свободата си и да запазим обществото и демокрацията.

И все пак като твърдя тук че учените намират пътя към истината, това не значи че са единствените които могат да се посветят на това. Не само учените, специализирали в своята област, са тези на които се крепи науката. Напротив. Ако искаме да защитим науката като път към истината и академичната свобода, всички трябва да се занимаваме с наука: студентите да споделят наученото в социални медии, във видео клипове, чрез визуализации. Да отидем на гости на физиците и инженерите и да научим от тях как да обясним тяхната наука на историците и литераторите – и всички, на хората които гледат YouTube.

Гражданите могат да участват в правенето на изследвания: например чрез участие в наблюдението и преброяването на птици, чрез поставяне на измервателни станции за чистотата на въздуха. Науката правена от хората, така наречената citizen science е начин да популяризираме и защитим научния метод, да разберем как той работи като се включим в него.

Изкуството, във всичките му форми, също е път към истината. Тук искам да споделя с вас откъс от стихотворението на ирландския поет Уилиам Бътлър Ййтс, 'Второто пришествие' в което той реагира на историческите събития в Ирландия и тревожната атмосфера на отчаяние и хаос през 1919, в който усещаме някои паралели с днешния ден:

Turning and turning in the widening gyre
The falcon cannot hear the falconer;
Things fall apart; the centre cannot hold;
Mere anarchy is loosed upon the world,
The blood-dimmed tide is loosed, and everywhere
The ceremony of innocence is drowned;
The best lack all conviction, while the worst
Are full of passionate intensity.

William Bultler Yeats, The Second Coming

Кръжи соколът все по-надалече -
вече не чува своя соколар;
отслабва центърът; в разпад е всичко;
отприщва се анархия в света,
[прилив от кръв помътен се отприщва,
дави обреда на невинността;]
добрите нямат кауза, а злите
от страст са обладани и решими.¹³

Като завършвам лекцията си днес, бих искала да ви оставя с напомнянето, че свободата – свободата да казваме истината в демокрацията, свободата да бъдем това, което сме, свободата на словото, свободата да изследваме историята и обществото – не се придобива лесно и не се поддържа лесно. Изисква усилия, мисъл и отдаденост, ако искаме да я поддържаме и защитаваме.

За да запазим центъра на нашите общества от разпадане е необходимо да се противопоставим на злите които и днес са пълни с целеустремена страст. Най важната стъпка която можем да предприемем е да защитаваме истината, експертизата и компетентността навсякъде в нашето общество – в журналистиката, в науката, в политиката. Всеки път, когато позволяваме да се разпространяват лъжи в публичното пространство: от социалните медии които са част от нашия публичен дебат независимо дали го приемаме или не – до национална телевизия, трибуна на парламент, училище, университет, социални медии – ние подкопаваме свободата си. Но центърът трябва да удържи.

---

¹³ <http://freepoetrysociety.com/articles/Yeats>